

Drets individuals, drets socials i drets d'integració

Violeta Núñez*

«L'elenc dels drets humans s'ha modificat i es va modificant amb el canvi de les condicions històriques, és a dir, de les necessitats, dels interessos, de les classes del poder, dels mitjans disponibles per portar-los a terme, de les transformacions tècniques, etc. Drets que havien estat declarats absoluts a final del segle XVIII, com ara la propietat *sacrée et inviolable*, han estat sotmesos a limitacions radicals en les declaracions contemporànies; drets que les declaracions del segle XVIII ni tan sols esmentaven, com ara els drets socials, ara es proclamen amb gran ostentació a totes les declaracions recents. No és difícil preveure que en el futur podran aparèixer noves pretensions que ara no arribem ni tan sols a entreveure [...]. Això prova que no existeixen drets fonamentals per la seva mateixa naturalesa. Allò que en una època i en una civilització determinades sembla fonamental no és fonamental en una altra època... El relativisme que deriva d'aquesta pluralitat també és relatiu.»

NORBERTO BOBBIO

Tant els drets individuals com els socials són drets humans, és a dir, els seus destinataris, els subjectes titulars, són sempre les persones, els individus, els éssers humans un a un. No es pot entendre l'existència de drets humans si no tenen com a objectiu la representació i la defensa de totes i cadascuna de les persones que poblen la Terra, considerades individualment.

Hi ha diversos drets (dret a la vida, a la llibertat personal, a la llibertat de domicili, de pensament...) que es denominen *drets-llibertats* o *de primera generació*. Es defineixen com a *drets d'actuació*, social i/o política (per exemple, el dret de vot, de lliure expressió, etc.), amb relació als quals l'actuació de l'Estat consisteix a no obstaculitzar-ne la realització, és a dir, a establir regulacions que en garanteixin l'exercici.

Juntament amb aquests drets, hi ha els denominats *drets socials* o, segons la doctrina anglosaxona, *drets de tercera generació*, per diferenciar-los

* Violeta Núñez és autora de diversos articles i llibres en els que reflexiona entorn a les problemàtiques actuals de l'educació, en les seves dimensions socials. Preocupació aquesta que ha portat l'autora a estudiar les actuals lògiques (econòmiques, socials, culturals) que operen en els processos d'exclusió social i les possibilitats i responsabilitats que això introdueix en el camp educatiu. El seu últim llibre, *Pedagogia Social: cartas para navegar en el nuevo milenio*, s'ocupa extensament d'aquestes qüestions i de com aquestes redefeixen la consideració dels drets humans en educació.

Adreça professional: Departament de Teoria i Història de l'Educació. Universitat de Barcelona. Passeig de la Vall d'Hebron, 171. Edifici de Llevant, 3ª planta. Despatx 349. 08035 Barcelona. Telf.: 93 4035230. E-mail: vnunez@d5.ub.es

dels drets individuals o politicsocials clàssics. Els drets socials són drets a rebre béns públics, i requereixen la intervenció de l'Estat mitjançant polítiques redistribuïdores dels recursos socials, econòmics i culturals existents. Entre aquests drets podem destacar el dret al control dels recursos naturals, a la pau, a la conservació del medi ambient, a l'educació, a la salut, etc.

Tanmateix, els canvis que s'han produït en els darrers lustres en la configuració de les societats, com a efecte de la revolució informacional —i entre els quals podríem esmentar el fenomen de la mundialització, la fragmentació social, la desocupació estructural, etc.— han portat al fet que molts teòrics del tema comencin a reformular el que havíem admès fins aquí.

En efecte, cal considerar en nous termes una política de la justícia social, cosa que implica definir una nova política dels drets socials. Si el problema de l'*exclusió social* travessa aquest moment històric, la lluita contra aquesta ens impel·leix a aprehendre en nous termes la conquesta dels drets, més enllà del que s'havia acceptat fins avui. Els drets socials no es poden entendre només com a *drets de rebre*. Això ha gestat en les nostres societats un vast dispositiu d'assistència, en lloc de la participació de tots els ciutadans en la vida social.

El problema que planteja l'exclusió en aquests moments és la declaració d'amplis sectors socials com a prescindibles, com a no necessaris ni per a la vida social ni per a l'econòmica. La *lluita contra l'exclusió* invita a explorar una nova mena de drets, a saber: els drets d'integració, dels quals el dret a la inserció es perfila com a figura principal.

Aquests drets van més enllà dels drets socials clàssics, ja que es basen en un imperatiu ètic: més enllà del dret de la subsistència, es tracta de donar forma al dret de la utilitat social; de considerar els ciutadans com a actors i no solament com a persones assistides a les quals cal auxiliar. El repte és en l'articulació del suport econòmic i la participació social. Per bé que l'admissió dels drets socials ha representat un avenç important en la consideració de l'estatut de la ciutadania, el titular d'aquests drets continua sent un subjecte subordinat, ja que els drets són passius i es basen en una relació de dependència.

Els anomenats *drets d'integració* afirmen no solament el dret de viure, sinó també el dret de viure en societat; consideren els ciutadans com a membres amb dret a un lloc social, és a dir, amb els drets i les obligacions que crea la participació en aquesta vida social.

Entre els drets individuals tradicionals i els drets socials que requereixen la prestació econòmica de l'Estat s'obre un camí inèdit: el de la coparticipació entre els subjectes i la societat, com a via d'una nova configuració dels drets.

Per concloure direm que no resulta estèril, tanmateix, la discussió sobre com fer compatibles els drets socials i els d'integració amb els drets individuals i, particularment, la qüestió de com garantir la llibertat individual dels ciutadans.

No s'ha d'oblidar que els termes *llibertat* i *igualtat* solen ser antinòmics: com més llibertat hi ha, més opció es dona a la desigualtat; com més es tendeix a l'anivellament, més es limita la llibertat. I això ocorre perquè no existeixen equivalències dels drets entre si, ni entre drets i deures. Cada moment històric estableix unes equivalències, unes equitats i igualtats, però també unes llacunes i injustícies.

Les persones han de tenir capacitat jurídica i material de convertir en concretes les llibertats i els drets abstractes garantits per les constitucions liberals. És a dir, poder traduir en comportaments concrets els comportaments abstractes previstos a les normes. Per tant, han de posseir en propietat o com a quota de propietat col·lectiva béns suficients per a una vida digna, és a dir, indispensables per a la seva dignitat.

Així mateix, tota persona ha de tenir una esfera personal protegida contra la ingerència de qualsevol poder extern, sobretot de l'Estat. Alhora, tot ésser humà ha de poder participar, de manera directa o indirecta, en l'establiment de normes que regularan després els seus comportaments socials.

Cal assenyalar, tal com recorda N. Bobbio, que hi ha una distància enorme entre la teoria i la pràctica dels drets humans, però que ambdues estan atrapades en el conflicte entre universalisme i escepticisme.

Sabem que aquesta distància important entre la teoria i la pràctica en part, en gran part, és conseqüència de l'abandó de responsabilitats polítiques i socials. Però també existeix perquè els drets mateixos de les persones constitueixen una classe variable, en què la realització plena està descartada, tot i que no per això s'ha de deixar de cercar. La realització plena és un impossible, ja que no hi ha una història lineal i acumulativa, sinó que cada època defineix els drets, les prioritats i les contrapartides dels deures.

Hem de considerar que la *Declaració Universal dels Drets Humans* és només el començament d'un llarg procés del qual encara no estem en condicions de veure el final. Encara falta traduir en dret positiu, en normes jurídiques, molts dels drets que s'hi contempnen, ja que hi ha una gran diferència entre la protecció jurídica en sentit estricte i les garanties internacionals: l'una es funda en el poder coactiu per fer efectiu el compliment, i l'altra apel·la exclusivament a la influència.

Un tancament provisional a l'espera del debat

I ara prepareu-vos, perquè, contra el suggeriment de Virginia Woolf, tot seguit es fa un exordí per als professionals de l'educació, ja que si el tema

dels drets no deixa de remetre'ns a la *praxi* social i professional, l'exordi és inevitable...

L'interrogant de fons, davant el qual només tenim petites respostes i grans dubtes, es podria formular en termes de com garantir el dret a l'educació dels subjectes de l'educació, avui. Vet aquí un desafiament veritable tant per a les polítiques públiques com per als professionals que treballen en educació. Educar és brindar les eines culturals valuoses, no de segona línia, no devaluades, no a la suposada mesura d'un perfil poblacional donat, sinó el patrimoni cultural del qual cada ciutadà, incloent-hi els nens, és hereu legítim. Hem de saber conjugar el que és vell i el que és nou: llengua, costums, històries compartides... , juntament amb les tecnologies que ens obren les portes a l'actualitat d'època. Després cada actor social construirà els seus propis recorreguts, emprant els materials que convinguin en cada cas. Farà les seves opcions i dibuixarà les seves trajectòries d'acord amb les pròpies possibilitats. Però la possibilitat de triar, no ho oblidem, se sustenta en un exercici previ de justícia i dignitat socials.

L'educació és un do, una donació cultural que porta implícita una confiança en l'esdevenidor. És, també, un temps en *stand-by*, d'espera, ja que els efectes de l'educació són sempre a llarg termini. L'educació és, doncs, un *antidestí*, perquè no sabem, prèviament, cap on anirà aquell subjecte.

L'aspecte particular d'un subjecte sempre és un enigma per a l'educació. I, certament, sovint ho és per al mateix subjecte. Per això els continguts de la cultura no es poden transmetre des de la noció de *destí*—o, encara més: de *destí cert*— en què els educadors saben què necessita el subjecte, amb què construirà l'anomenada autoestima o la seva pertinença cultural.

Davant les perspectives que el nou segle sembla insinuar, podríem arriscar—sense temor de ser excessius— que els llocs amb un cert valor social seran aquells que els actors socials aconseguixin establir en marcs d'intercanvi. Si la noció de treball ja no queda representada en l'expressió d'un «lloc fix» per a tota la vida, potser haurem de pensar en el treball amb relació a «trajectes possibles».

Un dels grans temes és, precisament, com podrem gestionar la incertesa. Davant l'aparent unicitat a què sembla convocar-nos una lectura simple del tema dels drets, el que en realitat se'ns planteja és com treballar en un moment històric en què les certeses s'han difuminat, però del qual també som responsables.

Els tipus d'educació lligats a una cultura de classe per a la formació de bons treballadors estan peril·litats. Precisament, si l'educació té alguna possibilitat, aquesta es lliga a una cultura amb vocació «universalista», en el sentit d'accés a l'actualitat d'època: com a possibilitat d'articulació dels subjectes en llocs diversos, d'acord amb la pluralitat de grups, en conne-

xió amb les possibilitats que la nova època ofereix i que, sens dubte, no seran les mateixes que les que s'han ofert fins avui.

El desafiament i l'exordi convoquen a l'aposta. Us proposo continuar apostant pel present i el futur dels drets individuals i socials de les persones a l'educació.

Referències bibliogràfiques

- BADIEU, A.: «Ensayo sobre la conciencia del Mal», a ABRAHAM, T. (Comp.): *Batallas éticas*. Buenos Aires: Nueva Visión, 1995.
- BOBBIO, N.: *El tiempo de los derechos*. Madrid: Sistema, 1991.
- CASTEL, R.: *La metamorfosis de lo social*. Buenos Aires: Paidós, 1997.
- CASTELLS, M.: «La era de la información. Economía, sociedad y cultura», a *La sociedad red*. (Vol. I) Madrid: Alianza, 1996.
- CHARTIER, R.: *El mundo como representación*. Barcelona: Gedisa, 1992.
- FITOUSSI, J. P. i ROSANVALLON, P.: *La nueva era de las desigualdades*. Buenos Aires: Manantial, 1997.
- HABERMAS, J.: *Más allá del Estado Nacional*. Madrid: Trotta, 1997.
- JAÚREGUI, G.: «¿Derechos individuales o derechos colectivos?», a *El País*, 12 d'agost, 1998.
- KANT, I.: *Filosofía de la Historia*. México: FCE, 1989.
- LUKES, S.; RAWLS, J. i altres: *De los derechos humanos*. Madrid: Trotta, 1998.
- NÚÑEZ, V.: *Modelos de educación social en la época contemporánea*. Barcelona: PPU, 1990.
- NÚÑEZ, V.: «Los derechos del niño», a *Revista Interuniversitaria de Pedagogía Social*. Monográfico, n.º 14, 1996. Universidad de Murcia.

Paraules clau

Representació i defensa de tota persona

Política, justícia social, drets socials

Nous drets d'integració i participació

Drets, prioritats i deures

Dret a l'educació

Educació, pràctica de justícia i dignitat social

Abstracts

El título de la exposición indica que, el de los derechos humanos, es un tema profundamente inacabado. Y ello es así por cuanto su historia no es lineal ni acumulativa. Cada época define los derechos, cuáles son de nivel declaratorio y cuáles susceptibles de ser traducidos en términos de derechos positivos. Establece asimismo las prioridades ante la concurrencia de derechos igualmente fundamentales pero contradictorios entre sí y formula las contrapartidas en términos de deberes. Constatamos que no hay equivalencias de los derechos entre sí o entre derechos y deberes. Cada época define sus alcances y sus límites. La Declaración de 1948 permite avizorar una universalidad de época sobre la que debemos seguir trabajando.

Le titre de l'exposé indique que le sujet des droits de l'homme est profondément inachevé, et ceci du fait que son histoire n'est pas linéaire ni cumulative. Chaque époque définit les droits, ceux qui sont de niveau déclaratoire et ceux qui sont susceptibles d'être traduits en termes de droits positifs. Il établit aussi les priorités face à la concurrence des droits également fondamentaux mais contradictoires entre eux et il formule les contreparties en termes de devoirs. Nous constatons qu'il n'y a pas d'équivalences des droits entre eux ou entre les droits et les devoirs. Chaque époque définit leurs portées et leurs limites. La Déclaration de 1948 permet de guetter une universalité d'époque sur laquelle nous devons continuer à travailler.

The title of this paper indicates that the subject of human rights is far from complete since its history is neither linear nor accumulative. Each era defines its own rights, those that are declaratory and those which can be translated as positive rights. Each era establishes its own priorities when faced with the conjunction of rights that are equally fundamental but at the same time contradictory and formulates counterarguments in terms of duties. It is recognized that there are no equivalences between rights or between rights and duties. Each era defines their reach and limits. The 1948 Declaration allows us to perceive the universality of an era about which there is a need for further study.